

JAKUB SUKIENNIK*,
ZBIGNIEW DOKURNO**, BOGUSŁAW FIEDOR***

System instytucjonalnej równowagi a proces zmian instytucjonalnych z perspektywy zrównoważonego rozwoju¹

Wstęp

Współczesna koncepcja systemu instytucjonalnej równowagi oraz identyfikacja czynników mających oddziaływać na dynamiczną strukturę porządku społeczno-ekonomicznego jest przedmiotem analizy badaczy reprezentujących nurt nowej ekonomii instytucjonalnej (Kapp 1996; Eggertsson 2009). Dostrzegają oni fundamentalną rolę instytucji dla rozwoju gospodarczego, głosząc hasło „*institutions do matter*” (Williamson 2000). Podstawowym celem niniejszego artykułu jest przegląd najnowszych badań w zakresie pojęcia systemu instytucjonalnej równowagi, w kontekście procesu zmian instytucjonalnych.

Obecnie uważa się, że współzależność instytucji formalnych i nieformalnych jest istotna dla otoczenia biznesowego i dla rozwoju całej gospodarki. W związku z tym jednym z zamierzeń autorów jest identyfikacja zmian instytucjonalnych pożądaných z punktu widzenia koncepcji zrównoważonego rozwoju. Koncepcja ta postuluje świadome i długookresowe kształtowanie równowagi między wzrostem gospodarczym, jakością środowiska naturalnego oraz społecznymi czynnikami rozwoju (edukacja, zdrowie, kapitał społeczny) decydującymi o inkluzji społecznej, a w konsekwencji o jakości życia. Jednocześnie zrównoważony rozwój – coraz powszechniej akceptowany także na poziomie przedsiębiorstw – uznaje, że

---

* Dr Jakub Sukiennik – Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Centrum Doskonałości dla Zrównoważonego Rozwoju, jakub.sukiennik@ue.wroc.pl

** Dr Zbigniew Dokurno – Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Centrum Doskonałości dla Zrównoważonego Rozwoju, zbigniew.dokurno@ue.wroc.pl

*** Prof. dr hab. Bogusław Fiedor – Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Centrum Doskonałości dla Zrównoważonego Rozwoju, boguslaw.fiedor@ue.wroc.pl

¹ Artykuł przygotowany w ramach grantu NCN „Modelowanie optymalnych dynamicznych systemów instytucjonalnej równowagi dla zrównoważonego rozwoju”, UMO-2012/05/B/HS4/04170.

zaspokajanie potrzeb dzisiejszego pokolenia nie powinno ograniczać możliwości zaspokajania potrzeb przez przyszłe pokolenia (Kuosmanen, Kuosmanen 2009). Realizacja idei zrównoważonego rozwoju obejmuje trzy główne obszary, tj. ochronę środowiska i racjonalne gospodarowanie ekosystemami, wzrost gospodarczy i sprawiedliwy podział korzyści (między- i wewnątrzpokoleniowych) wynikających z tego wzrostu oraz rozwój społeczny (Baumgartner, Quaas 2010; Abson, von Wehrend, Baumgartner i in. 2013; Sneddon 2000, Brundtland – Commission 1987). Koncepcja ta implikuje taki rodzaj konsumpcji i produkcji, które w długim okresie nie powodują degradacji zasobów kapitału: naturalnego, fizycznego, ludzkiego oraz intelektualnego, przy zachowaniu dynamicznej równowagi ekosystemów oraz ich rezyliencji (Kuosmanen, Kuosmanen 2009; Dokurno, Fiedor 2017). Na znaczenie kapitału naturalnego oraz instytucji w procesie rozwoju gospodarczego kładą nacisk niektóre modele wzrostu endogenicznego (Roseta-Palma, Ferreira-Lopes, Sequeira 2010; Leković 2011; Nagase, Uehara 2011). Wspomniane zmiany mają prowadzić do zwiększenia efektywności systemu instytucjonalnego, tj. poprawy jakości instytucji i zapewnienia dynamicznej równowagi instytucjonalnej (Chang 2011). Znaczącą trudność dla oceny zależności między jakością instytucji a wzrostem dobrobytu społecznego stanowi kwantyfikacja tego oddziaływania, aczkolwiek próby takie są podejmowane (Wilkin 2011).

Wyniki dotychczasowych badań pozwalają przypuszczać, iż system instytucjonalny działa najlepiej wówczas, gdy funkcjonuje w warunkach maksymalnej synchronizacji między instytucjami i ich komplementarności (Pejovich 1999). W tym miejscu należy zauważyć, że te same normy prawne mogą mieć różne oddziaływanie, w zależności od stopnia zgodności (synchronizacji) przepisów i instytucji nieformalnych. Dostrzegł to m.in. D. North, opisując interakcje między uwarunkowaniami instytucjonalnymi w Stanach Zjednoczonych i Ameryce Łacińskiej (North 1990). Podobną relację zaobserwował także H. Chang z Uniwersytetu w Cambridge, w kontekście instytucji przyczyniających się do wzrostu gospodarczego w jednych krajach, w innych zaś nie (Chang 2011). Inni badacze także potwierdzają ten związek, sugerując, że przeszczepianie efektywnych instytucji z jednego kraju do innego może mieć negatywny efekt (Eggertsson 2009; Greif, Kingston 2011). Z kolei na zgodność reguł formalnych z lokalnymi normami oraz sposób implementacji przepisów prawnych w procesie łagodzenia problemów zbiorowych zwrócili uwagę m.in. B. Vollan, S. Prediger i M. Frolich (Vollan, Prediger, Frolich 2013). Jakość instytucji jest także podkreślana w dążeniu do zrównoważonego rozwoju i efektywnej polityki ekologicznej. W takiej sytuacji degradacja środowiska naturalnego jest spowodowana niedopasowaniem instytucji rynku ochrony środowiska do funkcjonowania ekosystemu (Slavikova, Kluvankova-Oravska, Jilkova 2010).

Podstawę do przeprowadzenia powyższej analizy, dotyczącej systemu instytucjonalnej równowagi oraz efektywności instytucji, stanowią metody badawcze nowej ekonomii instytucjonalnej. W pierwszej części artykułu przedstawione zostaną kluczowe definicje i najważniejsze koncepcje tego nurtu. Następnie omówiona będzie rola instytucji i systemu instytucjonalnego w procesach rozwoju gospodar-

czego, w tym także w kontekście zrównoważonego rozwoju, oraz zostanie scharakteryzowany mechanizm tworzenia instytucji, z wykorzystaniem normatywnej i pozytywnej teorii regulacji oraz jej socjologicznych koncepcji, ze szczególnym zwróceniem uwagi na instytucje ochrony środowiska. W drugiej części artykułu autorzy podjęli próbę zdefiniowania systemu instytucjonalnej równowagi, a także zidentyfikowania czynników oddziałujących na jego efektywność. Ostatnia część będzie dotyczyła procesów zmian instytucjonalnych, które mają prowadzić do dynamicznej równowagi systemu instytucjonalnego.

1. Instytucje a procesy gospodarcze

W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele interpretacji terminów instytucji, kosztów transakcyjnych oraz norm i reguł, różnie rozumianych przez autorów (Kingston, Caballero 2009). Istnieje więc potrzeba skonkretyzowania niektórych z tych pojęć dla potrzeb niniejszej pracy. Do najczęściej przytaczanych definicji instytucji należy ta przedstawiona przez D. Northa, który stwierdził, że są to zasady gry w społeczeństwie lub, bardziej formalnie, tworzone przez człowieka ograniczenia, które kształtują ludzkie działania. W rezultacie budują one strukturę bodźców w sferze wymiany międzyludzkiej – zarówno politycznej, społecznej, jak i ekonomicznej. Zmiany instytucjonalne kształtują zaś sposób ewolucji społeczeństw w czasie i stanowią klucz do zrozumienia przemian historycznych (North 1990). Instytucje formalne to zaś zapisane reguły, takie jak konstytucja, normy prawne czy prawa własności. Z kolei instytucje nieformalne to sankcje, tabu, zwyczaje, tradycje, religia oraz zasady postępowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Instytucje nieformalne kształtują się historycznie w procesie polegającym na ich przekazywaniu z pokolenia na pokolenie, drogą uczenia się i naśladowania (dotyczy to wiedzy oraz wartości), a także innych czynników wpływających na ludzkie działania. Ostatecznie, instytucje to, oprócz formalnych i nieformalnych ograniczeń, także sposoby ich egzekwowania (North 1991).

Z kolei zdaniem E. Ostrom i X. Basurto normy to przekonania na temat działań lub ich rezultatów, które nie są nastawione na zyski dla jednostki w krótkim okresie, a ich złamanie nie pociąga za sobą sankcji. Natomiast reguły to podobne przewidywania, jednak ich złamanie grozi sankcją, jeżeli jest zaobserwowane i zabronione przez podmiot nadzorujący. Główną różnicą między normami i regułami jest więc to, że reguły są rezultatem próby zaprowadzenia porządku i przewidywalności zachowań jednostek w społeczeństwie i są one tworzone w tym celu. Normy są zaś kształtowane samoistnie, drogą ewolucji (Ostrom, Basurto 2014).

Przedstawiciele nowej ekonomii instytucjonalnej uważają, że nie sposób zrozumieć rzeczywistości gospodarczej, jeżeli pomija się znaczenie otoczenia instytucjonalnego, w którym funkcjonuje rynek. R. Coase, jeden z najwybitniejszych reprezentantów tego nurtu, twierdzi, że wydajnością gospodarki rządzą

rozwiązania instytucjonalne (Coase 1999). Wskazuje on zatem na system instytucjonalny, który tworzy istniejący porządek prawny, polityczny, społeczny i ekonomiczny oraz kształtuje procesy gospodarcze. Zdaniem wielu badaczy to właśnie sprawnie funkcjonujący system instytucjonalny oraz skuteczne sposoby egzekwowania instytucji mają prowadzić do uporządkowania relacji między ludźmi, obniżenia niepewności w procesie wymiany oraz redukcji kosztów transakcyjnych (North 1991; Leković 2011). Na znaczenie instytucji w kształtowaniu rozwoju gospodarczego i procesów wymiany zwracają również uwagę P. Milgrom i A. Greif (Milgrom, North, Weingast 1990; Greif 1994). W rezultacie równie istotna jest dziś ranga efektywnych instytucji w procesie prowadzącym do zrównoważonego rozwoju.

1.1. Instytucje w procesie zrównoważonego rozwoju

Zdaniem K. Klitgaard i L. Krall fundamentalny problem związany z implementacją zasad ekonomii ekologicznej leży po stronie niezrozumienia instytucjonalnego kontekstu funkcjonowania gospodarki rynkowej i nadmiernego nacisku kładzionego na teoretyczne modele, będące kluczową metodą badawczą ekonomii neoklasycznej (Klitgaard, Kraal 2010). Istotnym elementem jest również sposób funkcjonowania rynków, a szczególnie indywidualnych podmiotów gospodarczych, które w dążeniu do partykularnych celów często nie zwracają uwagi na wspólne interesy czy dobro publiczne. Mimo to pojawia się coraz więcej bodźców do prowadzenia działalności zgodnej z ideą społecznie odpowiedzialnego biznesu. Przykładowo konsumenci zaczynają unikać produktów wytwarzanych z narażaniem życia pracowników lub środowiska (Whittaker 2011). Podobne wnioski dotyczą koncepcji zrównoważonego rozwoju, która zdobywa coraz szersze uznanie we współczesnym świecie, a jej częścią jest choćby globalna polityka zarządzania energią².

Bardzo ważnym elementem analizy uwarunkowań sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi są rynkowe i nierynkowe bariery, w tym również instytucjonalne, np. związane z procesem zmian instytucjonalnych lub określeniem praw własności do zasobów środowiska naturalnego (Scricciu, Barker, Ackerman 2013; Slavikova, Kluvankova-Oravska, Jilkova 2010; Delacote, Montagne-Huck 2012). Bardzo często prawa te są źle zdefiniowane lub pozostają niezdefiniowane w ogóle³. Kłopotem jest także występowanie wysokich kosztów transakcyjnych na rynku regulacji ekologicznych, które mają prowadzić do wzrostu dobrobytu społecznego (Scricciu, Barker, Ackerman 2013). Trudności we właściwym doborze praw wła-

² Zarządzanie jest tu rozumiane jako proces, którego częścią jest kształtowanie struktury instytucjonalnej przy uwzględnieniu interesów wspólnych, lokalnych, krajowych i globalnych (Karlsson-Vinkhuyzen, Jollands, Staudt 2012, Vatn 2010).

³ Należy odnotować, że im precyzyjniej są zdefiniowane prawa własności, tym zawierane kontrakty są bardziej kompletne, a rynek działa w sposób bardziej efektywny (Sukiennik 2016).

sności do zasobów i usług środowiska naturalnego są spowodowane tym, że część z tych usług ekosystemowych ma charakter tzw. czystych dóbr publicznych⁴. Po pierwsze, z konsumpcji tych dóbr nie można nikogo wykluczyć. Po drugie zaś, rosnąca liczba użytkowników nie powoduje obniżenia użyteczności z ich konsumpcji, tzn. jest ona nierywalizacyjna (Daly, Farley 2004). Przykładem takich dóbr i usług mogą być: powietrze, przestrzeń atmosferyczna lub usługi asymilacyjne ekosystemów, o ile nie zostaną przekroczone graniczne pułapy ich eksploatacji, powodujące efekt zatłoczenia⁵. Mówiąc o zrównoważonym rozwoju, można wyróżnić słabą trwałość (*weak sustainability*), dopuszczającą substytucyjność między różnymi rodzajami kapitału oraz mocną trwałość (*strong sustainability*), która nie dopuszcza substytucji między nimi, co ma istotne znaczenie dla rodzaju przyjmowanych instytucji rynku ochrony środowiska (Kuosmanen, Kuosmanen 2009; van de Bergh 2010; Dokurno, Fiedor, Scheuer 2017).

Współczesne badania ekonometryczne pozwoliły na znalezienie zależności pomiędzy zmiennymi instytucjonalnymi, np. prawami własności czy przestrzeganiem reguł prawa lub zaufaniem a dobrobytem społecznym (La Porta, Lopez-de-Silanes, Schleifer 2008; Keefer, Knack 1997). Powstają również inne modele, które próbują uchwycić ten związek czy też poszukujące odpowiedzi na pytanie, jakie są ekonomiczne konsekwencje funkcjonowania instytucji powstałych w wyniku walki o władzę (Nasrallah, Cheaib, Yassine 2013; Rodseth 2013; Guimaraes, Sheedy 2012; Guimaraes, Sheedy 2010). Obecnie badacze próbują kwantyfikować warunki prowadzące do zrównoważonego rozwoju (Kuosmanen, Kuosmanen 2009). Przykładowo szacuje się koszt alternatywny wykorzystania zasobów naturalnych, a także uwzględnia efekty zewnętrzne, tj. skutki transakcji rynkowych odczuwanych przez osoby w nich nieuczestniczące, które są głównymi determinantami działań najważniejszych aktorów na rynku ochrony środowiska (Figge, Hahn 2004; Meissner 2013; van de Bergh 2010). W prowadzonych badaniach istnieje również potrzeba uwzględniania odpowiedniej stopy dyskontowej, tj. takiej, która zapewni spójność między bieżącymi celami efektywnościowymi a zrównoważonym rozwojem w dynamicznej analizie kosztów zewnętrznych, np. dotyczących zmian klimatycznych. Znalezienie odpowiedniej stopy dyskontowej może ułatwić podjęcie działań o określonej intensywności i obniżyć przyszłe i teraźniejsze szkody dla społeczeństwa. Aktywności prowadzące do zrównoważonego rozwoju powinny być szczególnie nasilone w takich obszarach, jak (Baumgartner, Quaas 2010):

---

⁴ Bardzo często powoduje to, że dobra i usługi dostarczane przez ekosystem są nadmiernie eksploatowane.

⁵ Zasadniczym elementem wsparcia w procesie tworzenia przez państwo dóbr i usług publicznych w obszarze środowiska są instytucje w postaci regulacji prawnych, decydujące o zasadach korzystania z usług i aktywów ekosystemów. Należy jednak podkreślić, iż regulacja prawna nie tworzy bezpośrednio wartości dodanej w postaci strumienia wartości generowanego przez dane publiczne dobro środowiskowe (np. park narodowy), a jedynie wpływa na efektywność tego procesu. W ten sposób regulacje prawne jako instytucje formalne mogą decydować o zakresie dostępności oraz nierywalizacyjności konsumpcji danych środowiskowych dóbr publicznych.

- relacje między człowiekiem a środowiskiem naturalnym;
- orientacja na długookresową równowagę, która uwzględni rozwój ekonomiczny oraz ochronę środowiska;
- sprawiedliwość między żyjącymi oraz przyszłymi pokoleniami;
- efektywność ekonomiczną, tj. najlepsze możliwe wykorzystanie dóbr ekosystemowych oraz dóbr ekonomicznych, które są lub mogą być ich substytutami.

W literaturze jako powszechny miernik aktywności gospodarczej stosuje się produkt krajowy brutto, ma on jednak liczne niedoskonałości, np. związane z nieadekwatnością pomiaru zrównoważonego rozwoju (Beca, Santos 2010; Fleurbaey, Blanchet 2013). Współcześnie do oceny stopnia zrównoważonego rozwoju proponuje się np. tzw. indeks zrównoważonego rozwoju (*Index of Sustainable Economic Welfare – ISEW*), który został opracowany przez H.E. Daly i J. Cobba w 1989 r. Indeks ten wykorzystuje trzy grupy komponentów (społeczne, środowiskowe i ekonomiczne), które pozwalają określić, w jakim stopniu zostały osiągnięte warunki prowadzące do zrównoważonego rozwoju (Beca, Santos 2010). Indeks ISEW został zmodyfikowany (*modified ISEW*) – włączono do pomiarów m.in. wartość efektów zewnętrznych. Twórcy zmodyfikowanego indeksu zwracają uwagę na zagadnienia związane ze zrównoważonym rozwojem, jak np.: redukcja stopy ubóstwa, promowanie zdrowego trybu życia, który ma prowadzić do unikania konsumpcji dóbr niekorzystnych społecznie⁶, wspieranie edukacji i zapewnianie lepszych warunków opieki zdrowotnej w społeczeństwie (Beca, Santos 2010; Dokurno, Fiedor, Scheuer 2017).

Z kolei do pomiaru środowiska instytucjonalnego można zastosować m.in. wskaźniki: jakości rządów (*Worldwide Governance Indicator – WGI*), który uwzględnia tradycje i instytucje przestrzegane przez władze państwowe oraz indeks społeczeństwa zrównoważonego (*Sustainable Society Index – SSI*), składający się z komponentów jakości dotyczących: środowiska, ludzkiego życia i gospodarki.

Podsumowując, istnieje potrzeba wykreowania nowego sposobu zarządzania aktywami ekosystemów, który uwzględni różnorodność celów teraźniejszych i przyszłych pokoleń w drodze do zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym i globalnym. W tym kontekście M. Plata podkreśla sztywność ram instytucjonalnych oraz brak interakcji między nimi, a także sprzeczne cele agend mających zajmować się określonymi zagadnieniami w zakresie ochrony środowiska, co utrudnia dążenia do osiągnięcia kluczowych założeń zrównoważonego rozwoju (Plata 2013). Z kolei P.D. Jennings i P.A. Zandberg stwierdzają, że aby osiągać cele stawiane przed tą ideą, pojedyncze firmy muszą je zinternalizować jako swoje własne (Jennings, Zandberg 1995). Kluczowym elementem pozostaje jednak odpowiedź na pytanie, w jaki sposób kształtowane są przepisy dotyczące ochrony środowiska oraz jak przebiega proces implementacji przekształceń instytucjonalnych.

---

⁶ Dobra niekorzystne społecznie są to dobra lub usługi, których konsumpcja jest niezdrowa, działa degradująco na jednostkę lub w inny sposób kreuje efekty niepożądane dla społeczeństwa oraz ma negatywne skutki dla samych konsumentów (Sukiennik 2012a).

1.2. Normatywna i ekonomiczna teoria regulacji w obszarze ochrony środowiska naturalnego

H. Daly i J. Ferley, opisując zmiany ukierunkowane na zwiększenie efektywności instytucjonalnej w obszarze ochrony środowiska naturalnego, twierdzą, że nigdy nie zaczynamy od stanu zerowego, a obowiązujące instytucje powinny być przekształcane i reformowane, a nie likwidowane (Daly, Farley 2004). Powyższa opinia potwierdza potrzebę omówienia koncepcji służących do wyjaśniania procesu zmian instytucjonalnych. Jedną z nich jest normatywna teoria regulacji, opisana poniżej.

Problemy związane z użytkowaniem i ochroną środowiska są obecnie analizowane w ujęciu statycznym, ale również i dynamicznym, tj. z uwzględnieniem sprawiedliwości międzypokoleniowej. Mechanizm rynkowy nie zapewnia w każdym przypadku odpowiednich narzędzi, które zapobiegałyby lub ograniczałyby negatywne konsekwencje działalności człowieka dla środowiska. W związku z tym istnieje potrzeba włączania się państwa do gospodarki i wprowadzania regulacji ekologicznych, co jest zgodne z teorią interesu publicznego. Do jej zadań należy ustalenie błędów rynku i identyfikacja obszarów, w których mechanizm rynkowy prowadzi do nieoptymalnych rozwiązań, np. braku optymalnej alokacji zasobów (Klimczak 2011). Wówczas rząd w interesie publicznym powinien dokonywać interwencji, np. poprzez dostarczanie dodatkowych informacji, regulowanie rynków lub zlecenie wytwarzania określonych dóbr. Tym samym obok interesu prywatnego istnieje interes publiczny, który w pewnych sytuacjach nie jest realizowany przez rynek. Dodatkowo zakłada się, że tylko efektywna regulacja jest społecznie pożądana, tj. korzyści społeczne funkcjonowania regulacji są większe od kosztów jej obsługi i implementacji. Natomiast gdy działalność państwa jest kosztowna, tzn. koszty regulacji są wyższe od korzyści z niej wynikających, lub generuje negatywne efekty zewnętrzne, to rząd wycofuje się z oddziaływania⁷.

Współcześnie polityka państwa w obszarze ochrony środowiska jest ściśle związana z koncepcją zrównoważonego rozwoju. Zatem pytanie, czy poszczególne regulacje rynku ochrony środowiska są efektywne, wymaga analizy korzyści i kosztów każdej z nich oraz odpowiedzi na pytanie, czy są one komplementarne wobec innych obowiązujących instytucji. Do podstawowych zadań regulacji ekologicznych zalicza się (Fiedor, Matysiak 2004):

- identyfikowanie i przeciwdziałanie niedoskonałościom rynku związanym z ochroną środowiska i gospodarowaniem jego zasobami oraz skutków tych niedoskonałości, przy użyciu instrumentów regulacji prawnej, administracyjnej i ekonomiczno-finansowej;
- modyfikowanie działania mechanizmu rynkowego, tak aby trafniej wyrażał on preferencje społeczne w zakresie jakości środowiska naturalnego i sprawiedliwości międzypokoleniowej.

---

⁷ Jest to postulat czysto teoretyczny, gdyż nietrudno wskazać przykłady praktyczne nieefektywnego funkcjonowania sfery publicznych regulacji, w konsekwencji generujące deficyt finansów publicznych.

Na inną przyczynę instytucjonalizacji ochrony środowiska wskazuje ekonomiczna teoria regulacji, która powstawała w wyniku narastania zjawisk przeczących twierdzeniu, że przepisy są wprowadzane tylko w celu likwidacji błędów rynku (Borkowska 2009; Fiedor 2003). Teoria ta traktuje regulacje jako towar na rynku politycznym, gdzie poszczególne grupy interesu zgłaszają popyt na nie, a politycy i biurokracja oferują ich podaż. Rynek usług regulacyjnych powstaje więc w wyniku działań grup interesu i polityków dążących do maksymalizacji korzyści. Zdaniem M. Grabcicza i Z. Stańka, rynek ten nie jest pochodną niedoskonałości mechanizmu rynkowego, gdyż te jedynie zwiększają możliwość regulacji (Grabcicz, Staniek 2009). Istotną kwestią są czynniki, które warunkują skuteczność oddziaływania grup interesu w procesie stanowienia regulacji, jak np. ich liczebność czy koncentracja (Olson 1965; Klimczak 2001)⁸.

Według I. Rumianowskiej odpowiedź na pytanie, czy regulacje ekologiczne są zgodne z oczekiwaniami społecznymi co do jakości środowiska, zależy od siły oddziaływania różnych grup społecznych. Do grup tych można zaliczyć (Rumianowska 2010):

- podmioty gospodarcze korzystające z zasobów naturalnych;
- grupy, dla których środowisko jest wartością samą w sobie;
- grupy wykorzystujące swoją aktywność na rzecz ochrony środowiska w innych celach, np. dla osiągnięcia korzyści materialnych lub politycznych, w przypadku których regulacje ekologiczne, wprowadzane dzięki ich działalności, są tylko produktem ubocznym.

Innymi narzędziami, które mogą wyjaśniać, dlaczego państwo włącza się do gospodarki w obszarze ochrony środowiska, są socjologiczne modele regulacji. Eksplikują one to, w jaki sposób aktorzy polityczni i społeczeństwo identyfikują oraz definiują problemy społeczne, które zostają uznane za takie, które mogą zostać objęte regulacją. W modelach tych problem indywidualny dotyczy pojedynczych jednostek bądź niewielkich grup społecznych i nie wzbudza szerszego zainteresowania, a władze państwowe i ich agendy nie angażują się w jego rozwiązanie. Z kolei problemy społeczne przyciągają uwagę szerokiej opinii publicznej, urzędników, agend państwowych, działaczy społecznych, ekspertów, polityków i naukowców, są postrzegane jako zagrożenie, a w ich rozwiązanie mogą się angażować wszystkie wyżej wymienione podmioty. Z tego punktu widzenia wydaje się, że polityka ekologiczna państwa oraz niszczenie środowiska należy do drugiej kategorii opisanych problemów. Modele tej kategorii traktują dane i wskaźniki jako element procesu definiowania problemu. Informacje mogą być więc wykorzystywane przez zaangażowane grupy w celu przeforsowania użytecznej interpretacji danego zagadnienia.

Zakłada się również, że problemy społeczne i ich rozumienie są formułowane w trakcie społecznych i politycznych interakcji. Złożoność społecznych rzeczywistości, nierzadko pozostających ze sobą w konflikcie, może skutkować wielością

---

⁸ Nie oznacza to, iż rozwiązania tworzone w tym procesie są optymalne społecznie, a nie jedynie z perspektywy zaangażowanych w proces regulacji grup interesu.

interpretacyjną określonych zagadnień. Implikuje to, że problemy społeczne nie istnieją obiektywnie, a funkcjonują w określonej i tymczasowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej, ich zaś rozumienie jest uwarunkowane dominującymi w danym okresie i kulturze układami społeczno-ekonomicznymi. Problemy są zatem kształtowane na bieżąco, w ciągłym procesie interakcji społecznych. Mają więc charakter tymczasowy i są ściśle zależne od otoczenia instytucjonalnego (Abucewicz 2012; Dokurno, Fiedor, Scheuer 2015).

Podsumowując, wszystkie powyżej opisane koncepcje mogą być pomocne w próbie wyjaśniania zmian instytucjonalnych dotyczących ochrony środowiska. Jednak istnienie rynku usług regulacyjnych niesie ze sobą pewne zagrożenia. Po pierwsze, podmioty zgłaszające popyt na instytucje mogą oferować politykom wynagrodzenia bądź rekompensaty kosztów związanych z ich implementacją. Po drugie, jeżeli przyjęcie danych przepisów nie jest następstwem niedoskonałości rynku oraz jest nieuzasadnione analizą korzyści i kosztów, to może prowadzić do utworzenia podmiotów mających pierwotnie kontrolować przestrzeganie prawa, a w rzeczywistości realizujących partykularne interesy. Tym samym powstawanie agend państwowych, będących w teorii bezstronnym gwarantem długookresowego interesu publicznego, może mieć negatywne konsekwencje. Agendy te, zgodnie z zasadą racjonalności indywidualnej, mogą z pewnych względów dążyć do podtrzymywania istniejących instytucji, a także podejmować próby pozyskiwania dodatkowych zasobów w związku z ich egzekwowaniem, nawet w przypadku, gdy ta obniża dobrobyt społeczny. Innymi słowy, agendy regulacyjne mogą być potencjalnym źródłem korzyści dla grup interesu lub w przypadku braku takich grup same mogą czerpać zyski w związku z egzekwowaniem lub obsługą instytucji (Sukiennik 2015). Zwrócił na to uwagę m.in. D. North, stwierdzając, że instytucje są tworzone by służyć interesom tych, którzy mają siłę pozwalającą na projektowanie i wdrażanie nowych reguł (North 1990).

2. System instytucjonalnej równowagi oraz efektywność systemu instytucjonalnego

Wspomniany system instytucjonalny jest definiowany jako kombinacja zróżnicowanych instytucji formalnych, które mogą zmieniać się w czasie jednego pokolenia oraz instytucji nieformalnych, przekształcających się przez wiele generacji. Na długi czas kształtowania tych drugich oraz ich silne zróżnicowanie zwracają uwagę wybitni przedstawiciele nowej ekonomii instytucjonalnej (Williamson 2000; Basurto, Ostrom 2011). System instytucjonalny możemy również rozumieć jako sieć wzajemnych powiązań między strumieniami działań w gospodarce, tj. konsumpcji, produkcji i wymiany. Jeszcze inaczej – jest to system reguł, wierzeń, norm i regulacji, które tworzą regularności w działaniach podmiotów gospodarczych.

Należy odnotować, że każde społeczeństwo charakteryzuje się odmiennym otoczeniem instytucjonalnym, w którym najważniejsze znaczenie, ze względu na

liczebność, mają instytucje nieformalne, tj. reguły i normy. Znaczenie instytucji formalnych, a szczególnie norm prawnych, rośnie wraz z postępem w zakresie upowszechniania wiedzy w gospodarce, tj. w wyniku przekształcania się jej w gospodarkę informacyjną opartą na kapitale ludzkim (Woźniak 2008; Dokurno 2017). Ostatecznie instytucje formalne i nieformalne mają decydujące znaczenie w przewidywaniu interakcji między ludźmi i w kształtowaniu ich działań. Instytucje są efektywne przy założeniu, że system instytucjonalny jest zharmonizowany, tj. funkcjonuje w warunkach zgodności instytucji, zwiększa przewidywalność interakcji międzyludzkich, a zatem obniża niepewność w procesach gospodarowania. Tym samym instytucje o wysokiej jakości⁹ redukują koszty transakcyjne towarzyszące m.in. procesowi wymiany. Efektywny system instytucjonalny zwiększa więc sprawność gospodarowania i przyczynia się do wzrostu dobrobytu w społeczeństwie. Dodatkowo, jeżeli instytucje są zharmonizowane, to następuje ich samoumacnianie się, dzięki czemu funkcjonowanie systemu instytucjonalnego jest mniej kosztowne, choćby ze względu na brak potrzeby powoływania agend monitorujących (Pejovich 1999; Leković 2011)¹⁰.

Możliwe są jednak sytuacje, w których nie ma zgodności instytucjonalnej, warunkującej procesy rozwoju gospodarczego. Przykładowo V. Leković wyróżnia następujące zależności między instytucjami (Leković 2011):

- instytucje nieformalne odgrywają rolę uzupełniającą dla instytucji formalnych, dzięki czemu działalność rządu i przedsiębiorstw jest ułatwiona poprzez zwiększenie zaufania;
- instytucje nieformalne nie są zgodne z efektywnie działającymi instytucjami formalnymi, przez co osłabiają ducha prawa pisanego, zmniejszając jego respektowanie;
- instytucje nieformalne są konkurencyjne wobec nieefektywnych instytucji formalnych, wówczas działanie w zgodzie z jednym typem instytucji powoduje naruszanie drugiej grupy.

S. Pejovich dzieli interakcje między instytucjami następująco (Pejovich 1999):

- instytucje formalne mogą hamować działanie instytucji nieformalnych, ale nie mogą ich zmienić;
- instytucje formalne są w konflikcie z instytucjami nieformalnymi;
- instytucje formalne są ignorowane lub pozostają neutralne;
- instytucje formalne i nieformalne są zgodne.

---

⁹ Do mierników jakości instytucji możemy przykładowo zaliczyć wysokość kosztów transakcyjnych, zdolność systemu instytucjonalnego do adaptacji nowych zjawisk, stopień przestrzegania i przejrzystości prawa, wskaźniki ryzyka inwestycyjnego, konkurencyjności, indeksy wolności ekonomicznej i wolności gospodarczej, czy rozmiary korupcji. Wskaźniki te świadczą także o stopniu spójności instytucji formalnych i nieformalnych. Z kolei efektywność fragmentów systemu instytucjonalnego można analizować w warunkach laboratoryjnych, gdzie symuluje się działanie kilku różnych instytucji na reprezentatywnych grupach uczestników, badając, jakie rozwiązanie będzie prowadzić do wyższej efektywności. Eksperymenty ekonomiczne mogą służyć również do analizy spontanicznie tworzących się instytucji nieformalnych (Jakubowski, Kuśmierczyk 2009; Camacho-Cuena, Requate 2012; Ahn, Ostrom, Walker 2011).

¹⁰ W zależności od relacji zachodzących między instytucjami formalnymi i nieformalnymi B. Fiedor wyróżnia różne stopnie równowagi lub też nierównowagi instytucjonalnej (Fiedor 2015).

Reasumując, w zależności od tego, jaka relacja ukształtuje się między instytucjami, będą się one przyczyniały do wzrostu lub spadku dobrobytu społecznego. Struktura instytucjonalna, która jest niekorzystna z punktu widzenia dobrobytu społecznego, charakteryzuje się tym, że instytucje formalne i nieformalne są niezharmonizowane. Istnieje wówczas potrzeba powołania agencji monitorującej, która ma na celu ich egzekwowanie. Powoduje to, że społeczeństwo ponosi koszty implementacji nowych lub modyfikacji starych instytucji, a wydatki związane z funkcjonowaniem systemu instytucjonalnego są wysokie (Colomer 2014; Greif, Kingston 2011). Natomiast jeżeli wprowadzona zmiana jest sprzeczna z obowiązującymi instytucjami nieformalnymi, a agenda nadzorująca jest nieskuteczna w jej egzekwowaniu lub grupy interesu są niezadowolone z przyjętych rozwiązań, to dysproporcja między instytucjami będzie się nasilała, a w gospodarce lub na określonym rynku ukształtuje się nierównowaga instytucjonalna¹¹. Należy zauważyć, że jeżeli instytucje nieformalne nie są zgodne z przepisami prawnymi, to są źródłem dysfunkcyjności systemu. Zdaniem J. Wilkina nierównowaga instytucjonalna może zaś prowadzić do załamania rynku, a nawet całej cywilizacji (Wilkin 2011).

Równowaga instytucjonalna oznacza z kolei stan, w którym gospodarka ciągle się rozwija i funkcjonuje prawidłowo, tj. koszty transakcyjne są na możliwie niskim poziomie, nawet pomimo krótkookresowych nierównowag na poszczególnych rynkach. Jest to więc równowaga długookresowa. Stan instytucjonalnej równowagi nie oznacza zatem statycznego punktu, lecz raczej spełnienie określonych kryteriów w dynamicznym otoczeniu i w długim okresie. Do kryteriów tych możemy zaliczyć (Wilkin 2011):

- zrównoważenie potrzeb różnych członków społeczeństwa;
- nakłanianie jednostek funkcjonujących w społeczeństwie do przestrzegania reguł porządku, które są korzystne społecznie, przy jednoczesnym pozostawieniu im wolnego wyboru w ramach obowiązujących instytucji;
- zapewnienie ciągłości reguł i funkcjonujących mechanizmów;
- zapewnienie przewidywalności zachowań innych członków społeczeństwa, co jest skutkiem funkcjonowania efektywnych oraz zharmonizowanych instytucji i obniża niepewność.

Za równowagę instytucjonalną możemy przyjmować także wzajemne dopasowanie mechanizmów selekcyjnych i procesów tworzenia instytucji. Właściwie działający system równowagi instytucjonalnej powinien określać odpowiednie proporcje, tj. prowadzące do największej efektywności funkcjonowania mechanizmu rynkowego w poszczególnych obszarach gospodarki, między instytucjami, sferą publiczną i prywatną oraz interesami grup nacisku, politykami i pojedynczymi jednostkami. Równowaga instytucjonalna ma być gwarantem utrzymywania względnej stabilności rozwiązań systemowych. Proces ten musi jednak charakteryzować zharmonizowanie instytucji formalnych i nieformalnych. Równowaga ta

---

¹¹ Przykładem takiej sytuacji może być prohibicja alkoholowa w Stanach Zjednoczonych Ameryki (Sukiennik 2012b).

może się przyczyniać zarówno do wzrostu, jak i spadku dobrobytu społecznego, co zależy od jakości i stopnia synchronizacji obowiązujących instytucji, które zwiększają bądź zmniejszają sprawność działania poszczególnych podmiotów gospodarczych. W jeszcze innym przypadku, tj. przeregulowania, możliwe jest „wychodzenie” przedsiębiorstw z legalnie działającego rynku do szarej strefy¹². Skutkuje to utrudnieniami w pomiarze dobrobytu, a przede wszystkim wyższymi kosztami funkcjonowania systemu instytucjonalnego, np. poprzez podwyższanie kosztów działania agencji nadzorujących¹³. Istotnym elementem, gwarantującym równowagę instytucjonalną, jest także system oceny oddziaływania regulacji, w tym koncepcja negocjacji społecznych. System ten powinien zapewniać równowagę między oczekiwaniami poszczególnych grup interesu. Można zatem uważać, że równowaga instytucjonalna oznacza również, że dwie (lub więcej) opozycyjne siły muszą się nawzajem tolerować, a żadna z nich nie może wyeliminować przeciwnej oraz zburzyć długookresowego porządku instytucjonalnego. Innymi słowy, działania grup interesu nie mogą prowadzić do monopolizacji i forsowania interesów wąskiej zbiorowości. W takiej sytuacji bowiem nieefektywność instytucji będzie pogłębiana, a koszty dla społeczeństwa rosnące. Monopolizacja nie ma szans na przetrwanie w długim okresie, ponieważ dysproporcje korzyści i kosztów spowodują, że pojawią się grupy o konkurencyjnych celach i porównywalnych zasobach, które będą dążyły do przekształcenia obowiązujących rozwiązań, o ile osiągną krytyczny udział w strukturze społecznej. Jednak istnienie monopolu interesów skutkuje bezpowrotnie utraconą zakumulowaną rentą ekonomiczną, wynikającą z nieefektywności instytucjonalnej, w okresie trwania monopolu.

Kolejnym warunkiem utrzymania dynamicznej równowagi instytucjonalnej jest elastyczna struktura instytucjonalna, która ma zapewniać możliwość adaptowania się instytucji do turbulentnego otoczenia (Safarzyńska 2013). W takim przypadku system instytucjonalny może działać efektywniej, ponieważ koszty jego adaptacji do zmian są na niskim poziomie.

Ostatecznie, zagwarantowanie równowagi instytucjonalnej wymaga istnienia wielu instytucji osadzających ludzkie działania w określonej kulturze, czasie i społeczeństwie (Wilkin 2011). Tym samym, tylko w warunkach, gdy społeczne oczekiwania są zinstytucjonalizowane, oddziałują one na ludzkie działania, poprzez ograniczanie pewnych wyborów. Normy te są wówczas wskazówkami, które pozwalają na wybór właściwych celów oraz sposobów ich osiągnięcia (Sztompka 2002). Dążenie do równowagi instytucjonalnej wydaje się więc dynamicznym i permanentnym procesem, który może prowadzić do długookresowego rozwoju całej gospodarki. Z punktu widzenia koncepcji zrównoważonego rozwoju stan instytucjonalnej równowagi może być zaś osiągnięty, jeżeli do powyższego rachunku

---

¹² Warto również dodać, że im większa szara strefa, tym większe zanieczyszczenie w gospodarce (Biswas, Farzanegan, Thum 2012).

¹³ Dla odniesienia instytucji formalnych i nieformalnych agencje te nazywane są niekiedy *institutional arrangements*. Ich ogólnym celem jest zapewnianie większej zgodności między tymi dwoma rodzajami instytucji. Patrz szerzej na ten temat: Fiedor 2014; Fiedor 2015.

i sieci powiązań włączymy dobra i usługi dostarczane bezpośrednio przez ekosystem oraz instytucje regulujące korzystanie ze środowiska.

Podsumowując, ze względu na to, że przekształcenia instytucji nieformalnych trwają zazwyczaj dłużej, aby system instytucjonalny był w długookresowej równowadze, należy dążyć do takich zmian instytucji formalnych, aby uzyskać efekt synergii w postaci kompletności matrycy instytucjonalnej. Pojęcie to dotyczy formalnych i nieformalnych reguł funkcjonowania, np. przedsiębiorstw, które powinny podnosić skuteczność i efektywność działań, a także stopień realizacji celu, gdzie funkcja celu może być wieloczynnikowa i uwzględniać zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska naturalnego (Boehlke 2009). Kluczem do osiągnięcia efektywnego systemu instytucjonalnej równowagi jest odpowiedni proces zmian instytucjonalnych.

3. Proces zmian instytucjonalnych

Według S. Pejovicha aktywność społeczna skutkuje interakcjami ludzi na dwóch poziomach. Po pierwsze, dotyczy ona reguł gry (instytucji) w społeczeństwie, a po drugie, samej „gry” (np. funkcjonowania rynku) jako takiej. Proces zmian instytucjonalnych powoduje zaś przekształcenie tych reguł oraz sposobu rozgrywania gry, stąd jego analiza jest niezwykle ważna poznawczo (Pejovich 1999). Należy jednak pamiętać, że system instytucjonalny nie ma struktury modularnej, w której można zmieniać jeden moduł, bez rozważenia tego, jak zmiana ta będzie oddziaływała na inne moduły i na cały system (Leković 2011).

Reasumując, zmiany instytucjonalne mogą być rezultatem potrzeby regulowania pewnych działań w gospodarce, zmieniających się warunków gry czy też próby osiągnięcia równowagi instytucjonalnej. Przekształcenia te mogą następować spontanicznie, na skutek zapotrzebowania zgłaszanego przez społeczeństwo, co jest związane ze zmieniającymi się warunkami życia. Wówczas zmiany te powinny być zgodne z instytucjami nieformalnymi, lecz nie muszą być one optymalne. W takim przypadku następuje, oprócz przekształceń obowiązujących reguł, także zmiana oczekiwań co do działań innych jednostek w rzeczywistości gospodarczej (Kingston, Caballero 2009). Przekształcenia instytucjonalne mogą być również wprowadzane, ponieważ popyt na nie skutecznie zgłaszają grupy interesów. W takim przypadku nowe przepisy są projektowane i implementowane przez legislatora, grupy interesu lub biurokratów, co powoduje, że mogą (choć nie muszą) one być niezgodne z instytucjami nieformalnymi oraz nieoptymalne (Pejovich 1999).

Z kolei według C. Kingstona i G. Caballero oraz A. Greifa proces zmian instytucjonalnych może przebiegać dwojako. Po pierwsze, instytucje mogą być projektowane i wprowadzane przez jednostkę, np. menedżera, czy grupy interesu, np. związki zawodowe, które lobbują na rzecz regulacji mającej przynieść im korzyść lub przeciwdziałać niepożądanym zmianom. Po drugie, przekształcenia mogą następować w sposób ewolucyjny. Wówczas nowe formy instytucji wyłaniają się

z porządku, w którym koegzystują pojedyncze jednostki, a instytucje zmieniają się w wyniku nieskoordynowanych decyzji tych jednostek (Kingston, Caballero 2009; Greif, Kingston 2011). E. Ostrom i X. Basurto dodają, że ewolucyjne mechanizmy zmian instytucji nieformalnych można podzielić na procesy przebiegające świadomie i nieświadomie, a należy do nich zaliczyć m.in. przeszczepianie określonych reguł, które ewoluują w czasie (Ostrom, Basurto 2014). Przeobrażenia instytucjonalne przebiegają więc ewolucyjnie, na historycznie ukształtowanej ścieżce rozwoju (*path dependence*), którą należy rozumieć jako coś więcej niż tylko narastający proces ewolucji instytucjonalnej (North 1991; Greif, Kingston 2011). Procesy charakteryzujące się zależnością ścieżkową można określić jako podporządkowane własnej historii, tzn. ich rozwój jest zależny od ich historycznego kształtowania (David 2007). Tym samym dany proces rozwija się wedle różnych ścieżek, które mogą prowadzić do osiągnięcia rozmaitych stanów równowagi. Należy zatem zwrócić uwagę, że kształtowanie przyszłego przebiegu procesu jest uwarunkowane wydarzeniami mającymi miejsce w przeszłości i teraźniejszości, które mogą utrudnić lub wykluczyć możliwość osiągnięcia pewnych stanów na dalszych etapach rozwoju procesu. Innymi słowy, niektóre ścieżki rozwoju, np. optymalne dla społeczeństwa, mogą być zablokowane lub trudne do obrania (Dzionek-Kozłowska 2010). Wydaje się więc, że efektywna zmiana instytucjonalna ma miejsce tylko wtedy, gdy brany jest pod uwagę nagromadzony w procesie historycznym kapitał kulturowy i system wartości (Woźniak 2008).

W tym miejscu warto dodać, że instytucje cechuje większa stabilność niż np. politykę rządu, przez co mają one możliwość ewoluować i zmierzać do długookresowej równowagi (Colomer 2014). M. Florensa twierdzi, że ustanowione instytucje mają tendencję do powielania się tak długo, dopóki kontekst, w którym zostały utworzone, pozostaje taki sam. W danym środowisku gospodarczym mogą się one znajdować w równowadze z obowiązującymi wzorcami zachowań. Jest to możliwe dzięki ewolucji ładów instytucjonalnych, tj. oddziaływania instytucji z przeszłości na obecne, oraz mechanizmom wzmacniania instytucji, np. normom i regułom, które zapewniają ciągłość i stabilność instytucji formalnych, jeśli te pozostają z nimi w zgodzie (Florensa 2004). Istotny wpływ na długotrwały porządek instytucji i system instytucjonalny mają także wysokie koszty, które trzeba ponieść w procesie zmian instytucjonalnych. W takim przypadku, jeżeli nowa instytucja ma zastępować, a nie tylko modyfikować starą, to koszt ten się zwiększy, ze względu na wydatki na likwidację starej i wprowadzenie nowej instytucji. Stąd niektóre nieefektywne instytucje mogą nie być zmieniane właśnie ze względu na wysoki koszt utopiony, który towarzyszy wprowadzaniu nowych i modyfikowaniu starych uregulowań. Z kolei M. Lissowska dodaje, że w przypadku gdy koszty niedopasowania instytucji nie są wysokie, to toleruje się przestarzałość norm (Lissowska 2008). Może to jednak prowadzić do nadmiernego rozrostu agendy egzekwującej regulacje, co będzie utrudniało przyszłe zmiany instytucjonalne. Syntetycznie procesy zmian instytucjonalnych oraz skutki tych zmian można podzielić następująco:

- optymalne *ex post*, wówczas występuje wysoka wrażliwość procesu na przeszłe warunki, a zatem istnieją koszty zmian, lecz *ex post* przekształcenia okazują się

optymalne, system instytucjonalny jest wówczas w równowadze i działa efektywnie;

- optymalne *ex ante* I rodzaju, kiedy koszty wprowadzenia zmian są najniższe z możliwych, ale inne rozwiązanie przyniosłoby większe korzyści w przyszłości, koszty ponownej zmiany są jednak wyższe niż potencjalne korzyści z jej implementacji, tzn. system instytucjonalny może być w równowadze i działać optymalnie w długim okresie;
- optymalne *ex ante* II rodzaju, kiedy koszty wprowadzenia zmian są najniższe z możliwych, ale inne rozwiązanie przyniosłoby większe korzyści w przyszłości; w efekcie koszty ponownej zmiany są zbyt duże, aby ją wprowadzić, a efekty przekształceń są optymalne jedynie w krótkim okresie, zatem system instytucjonalny nie znajduje się w długookresowej równowadze i działa nieefektywnie, a do jego przeobrażeń potrzebne są nadzwyczajne okoliczności;
- nieoptymalne *ex post* i *ex ante* I rodzaju, kiedy koszty wprowadzenia zmian nie są najniższe z możliwych, a inne rozwiązanie przyniosłoby większe korzyści w przyszłości i teraźniejszości, natomiast koszty ponownej zmiany są niższe niż potencjalne korzyści z jej implementacji, co oznacza, że system instytucjonalny może być w równowadze i działać optymalnie w długim okresie;
- nieoptymalne *ex post* i *ex ante* II rodzaju, kiedy koszty wprowadzenia zmian nie są najniższe z możliwych, a inne rozwiązania przyniosłyby większe korzyści w przyszłości i teraźniejszości, natomiast koszty ponownej zmiany są wyższe niż potencjalne korzyści z jej implementacji, a system instytucjonalny nie znajduje się w długo- i krótkookresowej równowadze i działa nieefektywnie, a do jego przeobrażeń potrzebne są nadzwyczajne okoliczności.

Ostatecznie złożoność systemu instytucjonalnego, a szczególnie mnogość składników, kosztów i celów osiąganych dzięki zmianom instytucji sprawia, że proces optymalizacji struktury instytucjonalnej jest często w niedostatecznym stopniu kontrolowany (Woźniak 2008). Zdaniem G. Rollanda instytucje nieformalne ewoluują, jeżeli jednak proces ten powoduje przekształcenia, które nie są zgodne z obowiązującymi instytucjami formalnymi, to powstaje presja na zmianę tych drugich (Rolland 2004). M. Florensa zauważa zaś, że jeżeli zmiana instytucji formalnych nie jest zgodna z instytucjami nieformalnymi, to nowe przepisy mogą być ignorowane (Florensa 2004). Dodatkowo należy stwierdzić, iż rosną koszty implementacji i przestrzegania reguł działania wynikające z litery i ducha instytucji formalnych. Zachodzi też zależność odwrotna. Zgodność instytucji formalnych i nieformalnych zmniejsza zarówno powyższe koszty, jak i koszty funkcjonowania agencji regulacyjnych (*institutional arrangements*).

Można wreszcie twierdzić, że trudności związane z przekształceniami instytucjonalnymi wynikają z kosztów transakcyjnych związanych z negocjacjami społecznymi oraz z tzw. lepkości instytucji. Lepkość ta oznacza, że instytucje nie są częścią modularnego systemu, gdzie można zmienić jeden moduł bez analizy, jak wpłynie on na pozostałe elementy oraz cały system. Istotną przeszkodą w procesie zmian instytucjonalnych jest więc fakt, że instytucje mogą być mocno zakorzenione w procesie myślenia podmiotów gospodarczych (Young 2007).

Można więc twierdzić, że im wyższe koszty zaprojektowania, implementacji oraz egzekwowania instytucji oraz im wyższy koszt jest ponoszony przez podmioty gospodarcze w związku z dostosowaniem kapitału ludzkiego do zmian, tym proces przekształceń instytucjonalnych jest trudniejszy do przeprowadzenia. Niektórzy badacze zwracają również uwagę na trudności zmian instytucjonalnych w zależności od tzw. poziomu instytucji. Na przykład O. Williamson podzielił instytucje na cztery kategorie i stwierdził, że otoczenie społeczne, tj. normy i zwyczaje, przekształca się najwolniej, co zmniejsza możliwości ich świadomego kształtowania (Williamson 2000). Z kolei zdaniem B. Guimaraes i K. Sheedy jednym z ograniczeń w procesie powstawania instytucji jest zagrożenie rebelią grup niezadowolonych z przyjętych rozwiązań, która może doprowadzić do zburzenia funkcjonującego w społeczeństwie porządku instytucjonalnego (Guimaraes, Sheedy 2010).

Równie ważnym zagadnieniem jest częstotliwość zmian instytucji formalnych, które mają duże znaczenie dla kształtowania współpracy między podmiotami gospodarczymi i powinny być zgodne z bieżącymi potrzebami oraz zapewniać maksymalną stabilizację w relacjach gospodarczych. W praktyce instytucje te są często tworzone w wyniku działań i presji grup interesu, a w związku z tym mogą być nieefektywne. Częsta zmiana instytucji formalnych, a więc części systemu instytucjonalnego, nie pociąga za sobą przekształceń innych jego fragmentów, co powoduje, że instytucje te nie są zsynchronizowane, a cały system nie działa efektywnie. Ponadto rozwój gospodarczy może odpowiadać za niektóre zmiany instytucjonalne, na co wskazują dowody historyczne. Po pierwsze, rozwój gospodarczy przyczynia się do wzrostu popytu na wysokiej jakości instytucje oraz czyni je bardziej pożądanymi. Po drugie, rozwój prowadzi do powstawania większej liczby grup zainteresowanych przechwytywaniem regulacji oraz tworzeniem nowych instytucji (Chang 2011). Po trzecie, prowadzi do postępu technologicznego, który sprzyja lub wymusza (poprzez zmianę warunków życia, tj. reguł gry) przekształcenia instytucjonalne (Kingston, Caballero 2009).

Ważnym zagadnieniem pozostaje identyfikacja kryteriów decydujących o skuteczności procesu zmian instytucjonalnych, w tym również instytucji nieformalnych. Można przyjąć, że czynnikami zwiększającymi efektywność tego procesu są:

- udział podmiotów objętych regulacją w projektowaniu zmian i podejmowaniu decyzji co do sposobu ich przeprowadzenia;
- finansowy udział podmiotów, które mogą czerpać największe zyski w związku ze zmianą instytucji, w kosztach transakcyjnych poszukiwania, debatowania i rozpoznawania lepszych możliwości przekształceń instytucjonalnych, co powinno obniżyć koszty procesu wprowadzania zmian oraz późniejszego funkcjonowania systemu instytucjonalnego w społeczeństwie;
- wzrost produktywności dzięki zmianom instytucjonalnym, szczególnie wśród największych podmiotów zaangażowanych na rynku objętym przekształceniami;
- możliwość prześledzenia historycznej ścieżki rozwoju tożsamej lub podobnej do proponowanej instytucji, np. z innego kraju, dzięki czemu powstanie moż-

liwość korzystania z doświadczeń innych, tj. popełnianych błędów i sukcesów w procesie zmian instytucjonalnych;

- zgodność zmian instytucji z jej historyczną ścieżką rozwoju oraz systemem wartości wyznawanych w społeczeństwie, co powinno obniżyć koszty wprowadzania lub modyfikacji instytucji, ponieważ nie będzie istniała potrzeba wydatkowania dużych kwot na agendy monitorujące przebieg procesu zmian;
- komplementarność i kompletność implementowanych zmian, co będzie zapewniało synchronizację instytucji i równowagę instytucjonalną, a w rezultacie zostanie osiągnięta kompletność matrycy instytucjonalnej i nie będą pojawiały się przyczynki do powstawania biurokracji lub korupcji, a także zdominowania procesu tworzenia i implementacji regulacji przez grupy interesu;
- motywacyjny charakter proponowanych zmian instytucjonalnych, które powinny tworzyć zachęty dla przedsiębiorstw do inwestowania w poszczególne rodzaje umiejętności i wiedzę związaną z mającymi miejsce przeobrażeniami oraz, jeżeli to możliwe, kreować nowe rynki.

Podsumowując, proces przekształceń instytucjonalnych jest kapitałochłonny ze względu na wysokie koszty projektowania, implementowania i wymuszania zgodności działań różnych grup podmiotów ekonomicznych z literą i duchem instytucji formalnych. Równie istotnym składnikiem wydatków są koszty transakcyjne, wynikające z poszukiwania lepszych rozwiązań instytucjonalnych oraz wprowadzania w życie określonych norm i regulacji lub ich modyfikacji, a także dostosowania kapitału ludzkiego do zmian. Ważnym elementem tego procesu pozostaje także przesłedzenie historycznej ścieżki rozwoju instytucji oraz identyfikacja komplementarnych regulacji i norm, co ma prowadzić do budowy kompletnego systemu instytucjonalnego. Każdorazowo należy również przeprowadzić konsultacje społeczne oraz analizę korzyści i kosztów, a także, jeżeli to możliwe, sprawdzić laboratoryjnie efektywność i społeczno-ekonomiczne konsekwencje proponowanych zmian.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że efektywnie funkcjonujący system instytucjonalny sprzyja rozwojowi gospodarstwu oraz wzrostowi zaufania do działań państwa, jak również akumuluje kapitał społeczny. Z kolei jeżeli system ten nie działa efektywnie, tj. składa się z niespójnych instytucji lub na rynku istnieje monopol grupy interesu albo ich brak, to mamy do czynienia z obniżeniem poziomu rozwoju gospodarczego oraz spadkiem zaufania do działań rządu, a także z redukcją kapitału społecznego, co następuje w wyniku funkcjonowania nieefektywnych instytucji (Leković 2011). W takich warunkach mogą być nasilone zjawiska korupcji i biurokracji. Poza tym bez zapotrzebowania społeczeństwa na instytucje o wysokiej jakości nie będzie reform instytucjonalnych. Stąd obecność silnych i konkurencyjnych grup interesów jest pożądana. F. Fukuyama twierdzi, że

nieskutecznie zgłaszane wewnętrzne zapotrzebowanie lub brak krajowego popytu na reformy instytucjonalne jest jedną z głównych przeszkód w rozwoju krajów, w których popyt na instytucje jest zgłaszany dopiero wówczas, gdy następuje kryzys lub występują nadzwyczajne okoliczności (Fukuyama 2004).

Ostatecznie w procesie implementowania zmian instytucjonalnych najważniejsze jest, aby, ustanawiając lub modyfikując instytucje formalne, respektować funkcjonujące w społeczeństwie reguły. Należy więc zachować komplementarność instytucji i zwracać uwagę na historyczny proces ich kształtowania, tj. ścieżkę rozwoju oraz obowiązujące w społeczeństwie wartości. W innym przypadku brak synchronizacji będzie skutkowało regulacjami konkurującymi między sobą lub ignorowaniem części z nich. Wówczas, aby je egzekwować, trzeba będzie powołać, rozbudować czy wzmocnić agencję nadzorującą, co podniesie koszty funkcjonowania systemu instytucjonalnego. Podsumowując, nie jest możliwe realizowanie celu, jakim jest harmonizowanie efektywności ekonomicznej i społecznej podmiotów gospodarczych w dążeniu do zrównoważonego rozwoju, bez powszechnych reguł myślenia i działań w kierunku kształtowania systemu instytucjonalnej równowagi. Należy przypomnieć, że system ten, tj. zespół wierzeń, norm, reguł i przepisów prawa, ma sprzyjać regularności w działaniach podmiotów gospodarczych, a przez to istotnie obniżać koszty ich funkcjonowania i jednocześnie zwiększać sprawność ich działania.

Tekst wpłynął: 11 maja 2016 r.
(wersja poprawiona: 12 stycznia 2017 r.)

Bibliografia

- Abson D.J., et al., Walmsley D., *Ecosystem Services as a Boundary Object for Sustainability*, „Ecological Economics” 2013, nr 103.
- Abucewicz M., *Narkomania – problem w perspektywie konstruktywistycznej*, wyd. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 2012.
- Ahn T.K., Ostrom E., Walker J., *Reprint of: A Common-pool Resource Experiment with Postgraduate Subjects from 41 Countries*, „Ecological Economics” 2011, nr 70.
- Baumgartner S., Quaas M., *What is Sustainability Economics?*, „Ecological Economics” 2010, nr 69.
- Beca P., Santos R., *Measuring Sustainable Welfare: A New Approach to the ISEW*, „Ecological Economics” 2010, nr 69.
- Bergh van de J.C.J.M., *Externality or Sustainability Economics?*, „Ecological Economics” 2010, nr 69.
- Biswas A.K., Farzanegan M.R., Thum M., *Pollution, Shadow Economy and Corruption: Theory and Evidence*, „Ecological Economics” 2012, nr 75.
- Boehlke J., *Kompletność komplementarność i substytucyjność instytucji w przedsiębiorstwie w nowej ekonomii instytucjonalnej*, w: *Nowa Ekonomia Instytucjonalna. Teoria i Zastosowania*, red. S. Rudolf, WSEiP, Kielce 2009.

- Borkowska B., *Regulacja monopolu naturalnego w teorii i praktyce*, wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009.
- Brundtland – Commision, *Report of the World Commission on Environment and Development*, United Nations 1987.
- Camacho-Cuena E., Requate T., *The Regulation of Non-point Source Pollution and Risk Preferences: An Experimental Approach*, „Ecological Economics” 2012, nr 73.
- Chang H., *Institutions and Economic Development: Theory, Policy and History*, „Journal of Institutional Economics” 2011, nr 4.
- Coase R.H., *Nowa ekonomia instytucjonalna*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 3.
- Colomer J.M., *Equilibrium Institutions: The Federal-Proportional Trade-Off*, „Public Choice” 2014, nr 3/4.
- Daly H.E., Farley J., *Ecological Economics: Principles and Applications*. Washington, Covelo, Island Press, London 2004.
- David P., *Path Dependence: a Foundational Concept for Historical Social Science, Cliometrica*, „Journal of Historical Economics and Econometric History” 2007, nr 2.
- Delacote P., Montagne-Huck C., *Political Consumerism and Public Policy: Good Complements against Market Failures?*, „Ecological Economics” 2012, nr 73.
- Dokurno Z., *Modelowanie kapitału ludzkiego w gospodarce opartej na wiedzy*, PWN, Warszawa 2017.
- Dokurno Z., Fiedor B., *Natural Capital Valuation – Recent Advances from the Perspective of Sustainable Development*, PWN, Warszawa 2017 (w druku).
- Dokurno Z., Fiedor B., Scheuer B., *Contemporary Macroeconomics from the Perspective of Sustainable Development*, PWN, Warszawa 2017 (w druku).
- Dokurno Z., Fiedor B., Scheuer B., *Status badawczy ekonomii ekologicznej jako współczesnej heterodoksji ekonomicznej*, w: *Nauki ekonomiczne: Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, red. B. Fiedor, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2015.
- Dzionek-Kozłowska J., *Market versus Government in the Light of the Discussion About Path Dependence*, „Economics and Law”, t. VI, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010.
- Eggertsson T., *Knowledge and the Theory of Institutional Change*, „Journal of Institutional Economics” 2009, nr 2.
- Fiedor B., *Instytucje formalne i nieformalne w kształtowaniu trwałego rozwoju*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 856, *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, nr 40, tom 2, *Problemy współczesnej ekonomii*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Fiedor B., *Ład instytucjonalny dla trwałego rozwoju – próba spojrzenia z perspektywy koncepcji równowagi instytucjonalnej*, w: *Spontaniczne i stanowione elementy ładu gospodarczego w procesie transformacji*, red. P. Pysz, A Grabska, M. Moszyński, PTE, Warszawa 2014.
- Fiedor B., Matysiak A., *Rola państwa w ujęciu teorii trwałego rozwoju z punktu widzenia sprawiedliwości ekologicznej*, w: *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej – teorie neoliberalne wobec ekonomicznej roli państwa a polityka społeczno-ekonomiczna*, red. U. Zagóra-Jonszta, wyd. AE w Katowicach, Katowice 2004.
- Fiedor B., *Regulacja ekologiczna jako rodzaj regulacji publicznej w gospodarce rynkowej – ujęcie normatywne a ekonomia polityczna regulacji*, „Studia Ekonomiczne” 2003, nr 4.
- Figge F., Hahn T., *Sustainable Value Added: Measuring Corporate Contributions to Sustainability beyond Eco-efficiency*, „Ecological Economics” 2004, nr 48(2).

- Fleurbaey M., Blanchet D., *Beyond GDP: Measuring Welfare and Assessing Sustainability*, Oxford University Press, Oxford 2013.
- Florensa M.C., *Institutional Stability and Change. A Logic Sequence for Studying Institutional Dynamics, The Commons in an Age of Global Transition: Challenges, Risks and Opportunities*, Oaxaca 2004.
- Fukuyama F., *State – Building. Governance and World Order in 21st Century*, Cornell University Press, Ithaca 2004.
- Garbicz M., Staniek Z., *Mikroekonomia. Problemy zawodności rynku*, Wyd. Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie, Warszawa 2009.
- Greif A., *Cultural Beliefs and the Organization of Society: A Historical and Theoretical Reflection on Collectivist and Individualist Societies*, „Journal of Political Economy” 1994, nr 105.
- Greif A., Kingston C., *Institutions: Rules or Equilibria?*, w: *Political Economy of Institutions, Democracy and Voting*, red. N. Schofield, G. Caballero, Springer, Berlin Heidelberg 2011.
- Guimaraes B., Sheedy K.D., *A Model of Equilibrium Institutions*, Centre for Economic Performance, London School of Economics, Discussion Paper no. 1123, 2012.
- Guimaraes B., Sheedy K.D., *A Model of Equilibrium Institutions*, European Summer Symposium in International Macroeconomics (ESSIM), London 2010.
- Jakubowski R.M., Kuśmierczyk P., *The Experimental Studies on Efficiency of Market Institutions*, „Ekonomia”, Wrocław 2009.
- Jennings P.D., Zandberg P.A., *Ecologically Sustainable Organizations: An Institutional Approach*, „Academy of Management Review” 1995, nr 20(4).
- Kapp K.W., *The Nature and Significance of Institutional Economics*, „International Review of Social Sciences” 1976, nr 29(2).
- Karlsson-Vinkhuyzen S.I., Jollands N., Staudt L., *Global Governance for Sustainable Energy: The Contribution of Global Public Goods Approach*, „Ecological Economics” 2012, nr 83.
- Keefer P., Knack S., *Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-country Investigation*, „The Quarterly Journal of Economic” 1997, nr 112(4).
- Kingston C., Caballero G., *Comparing Theories of Institutional Change*, „Journal of Institutional Economics” 2009, nr 5(2).
- Klimczak B., *Mikroekonomia*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011.
- Klitgaard K.A., Kraal L., *Institutional Change and Ecological Economics: Extending the Exploration of Human Ecology and Human Economy*, 2nd Conference on Economic Degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity, Barcelona 2010.
- Kuosmanen T., Kuosmanen N., *How Not to Measure Sustainable Value (and How One Might)*, „Ecological Economics” 2009, nr 69.
- La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Schleifer A., *The Economic Consequences of Legal Origins*, „Journal of Economic Literature” 2008, nr 46(2).
- Leković V., *Interaction of Formal and Informal Institutions – Impact on Economic Success*, „Economics and Organization” 2011, nr 8(4).
- Lissowska M., *Institutions for Market Economy. The Case of Poland*, C.H. Beck, Warszawa 2008.
- Meissner N., *The Incentives of Private Companies to Invest in Protected Area Certificates: How Coalitions Can Improve Ecosystem Sustainability*, „Ecological Economics” 2013, nr 95.

- Milgrom P., North D., Weingast B., *The Role of Institutions in the Revival of Trade: the Law Merchant, Private Judges, and the Champagne Fairs*, „Economics & Politics” 1990, nr 2(1).
- Nagase Y., Uehara T., *Evolution of Population-resource Dynamics Model*, „Ecological Economics” 2011, nr 72.
- Nasrallah W.F., Cheaib K.A., Yassine A.A., *A Dynamic Equilibrium Model of How Regulatory and Normative Institutions Influence Economic Behaviour and Growth*, The Computational Social Science Society of the Americas, 2013; <http://computationsocial-science.org/wp-content/uploads/2013/08/NasrallahEtAl2013.pdf> (dostęp: 18.08.2014).
- North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- North D.C., *Institutions*, „Journal of Economic Perspectives” 1991, nr 5(1).
- Olson M., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge (MA) 1965.
- Ostrom E., Basurto X., *Crafting Analytical Tools to Study Institutional Change*, „Journal of Institutional Economics” 2011, nr 7(3).
- Pejovich S., *The Effect of Interaction of Formal and Informal Institutions on Social Stability and Economic Development*, „Journal of Markets and Mortality” 1999, nr 2.
- Plata M.M., *The Institutional Level for Sustainable Development: Exploring Trans-Boundary Governance on Climate Change*, „International Journal of Humanities and Social Science” 2013, nr 3(21).
- Rodseth K.L., *Capturing the Least Costly Way of Reducing Pollution: A Shadow Price Approach*, „Ecological Economics” 2013, nr 92.
- Rolland G., *Understanding Institutional Change: Fast-Moving and Slow-Moving Institutions*, „Studies in Comparative International Development” 2004, nr 38(4).
- Roseta-Palma C., Ferreira-Lopes A., Sequeira T.N., *Externalities in an Endogenous Growth Model with Social and Natural Capital*, „Ecological Economics” 2010, nr 69.
- Rumianowska I., *Ecological Regulations and Interest Groups in Protection of Natural Environment*, „Economics and Law” 2010, nr 6(1).
- Safarzyńska K., *Evolutionary-economic Policies for Sustainable Consumption*, „Ecological Economics” 2013, nr 90.
- Scrieciu S.S., Barker T., Ackerman F., *Pushing the Boundaries of Climate Economics: Critical Issues to Consider in Climate Policy Analysis*, „Ecological Economics” 2013, nr 85.
- Slavikova L., Kluvankova-Oravska T., Jilkova J., *Bridging Theories on Environmental Governance. Insight from Free-market Approaches and Institutional Ecological Economics Perspectives*, „Ecological Economics” 2010, nr 69.
- Sneddon C.S., *‘Sustainability’ in Ecological Economics, Ecology and Livelihoods: a Review*, „Progress in Human Geography” 2000, nr 24(4).
- Sukiennik J., *Cele i skutki prohibicji*, Współczesne zarządzanie przedsiębiorstwem i finansami, „Wrocławski Biuletyn Gospodarczy” 2012, nr 43, Wrocław 2012b.
- Sukiennik J., *Państwowa regulacja rynku narkotyków – próba oceny kosztów i korzyści*, Praca Doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2015.
- Sukiennik J., *Prohibicja na rynkach dóbr niekorzystnych społecznie a poziom przestępczości: przegląd piśmiennictwa*, „Alkoholizm i Narkomania”, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2012, nr 25(1) (2012a).
- Sukiennik J., *Regulacja rynku narkotyków a wolność osób*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: 25 lat społeczeństwa obywatelskiego, nr 458, Wrocław 2016.

- Sztompka P., *Socjologia, Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2002.
- Vatn A., *An Institutional Analysis of Payments for Environmental Services*, „Ecological Economics” 2010, nr 69.
- Vollan B., Prediger S., Frolich M., *Co-managing Common-pool Resources: Do Formal Issue Have to Be Adapted to Traditional Ecological Norm?*, „Ecological Economics” 2013, nr 95.
- Whittaker J., *The Evolution of Environmentally Responsible Investment: An Adam Smith Perspective*, „Ecological Economics” 2011, nr 71.
- Wilkin J., *Institutional Equilibrium. What is About and What is Its Role in the Economy?*, „Economics” 2011, nr 3(15).
- Williamson O.E., *The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead*, „Journal of Economic Literature” 2000, nr 38.
- Woźniak M.G., *Instytucjonalne uwarunkowania spójności społeczno-ekonomicznej*, w: *Polityka ekonomiczna państwa we współczesnych systemach gospodarczych*, red. D. Kopycińska, Katedra Mikroekonomii, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2008.
- Young O.R., *Institutions and Environmental Change: The Scientific Legacy of a Decade of IDGEC Research*, Conference on the Human Dimension of Global Environmental Change, Amsterdam 2007.
- Zielenkiewicz M., *Institutional Environment in the Context of Development of Sustainable Society in European Union Countries*, „Quarterly Journal of Economics and Economic Policy” 2014, nr 9(1).

SYSTEM INSTYTUCJONALNEJ RÓWNOWAGI A PROCES ZMIAN INSTYTUCJONALNYCH Z PERSPEKTYWY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie

Narzędzia analityczne, którymi dysponują nauki społeczne, w tym ekonomia, są dobrze dopasowane do analizy statycznych sytuacji, lecz nie w pełni odzwierciedlają i nie pozwalają zrozumieć niektórych procesów zmieniającego się świata. Autorzy próbują wskazać narzędzia pozwalające analizować proces zmian instytucjonalnych. Artykuł zawiera przegląd najnowszych badań dotyczących znaczenia instytucji w procesach gospodarczych oraz omówienie koncepcji równowagi instytucjonalnej. Równowaga ta jest pojmowana jako harmonijne dopasowanie wzajemne instytucji formalnych i nieformalnych oraz stan, w którym żadna grupa społeczna lub zawodowa nie dąży do zmiany istniejącego porządku instytucjonalnego (lub nie jest w stanie go zmienić). W tym kontekście jednym z najważniejszych zadań państwa jest kreowanie takiego systemu instytucjonalnego, który będzie zapewniał długookresową równowagę, zgodną z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: system instytucjonalnej równowagi, zmiany instytucjonalne, instytucje, zrównoważony rozwój

JEL: B15, B25, B52, Q01, Q56

THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL EQUILIBRIUM AND THE PROCESS OF INSTITUTIONAL CHANGE

Summary

Analytical tools available for social sciences, including economics, are well adjusted to the analysis of static situation but they do not fully explain and do not allow to understand some of the processes in the changing world. This article is an attempt to indicate tools for analysing the process of institutional change, whose importance was already emphasized by H. Simon. The paper presents recent advances on the importance of institutions in economic processes and discusses the concept of institutional equilibrium. This equilibrium is understood as harmonization of formal and informal institutions and the state in which no social group or profession would seek (or is able) to change the existing institutional order. In this context, one of the most important function of the state is to create the kind of institutional system, which will provide long-term equilibrium, consistent with the principles of sustainable development.

Key words: system of institutional equilibrium, institutional changes, institutions, sustainable development

JEL: B15, B25, B52, Q01, Q56

СИСТЕМА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО РАВНОВЕСИЯ И ПРОЦЕСС ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ УРАВНОВЕШЕННОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

Аналитические инструменты, которыми располагают общественные науки, в том числе экономика, хорошо приспособлены для анализа статичных ситуаций, но не вполне пригодны для отражения и понимания некоторых процессов меняющегося мира. Авторы статьи пишут об инструментах, позволяющих анализировать процесс институциональных изменений. Статья содержит обзор новейших исследований, касающихся значения институтов в экономических процессах, и анализ концепции институционального равновесия. Это равновесие понимается как гармоничное сосуществование формальных и неформальных институтов, а также состояние, в котором ни одна из социальных или профессиональных групп не стремится к изменению существующего институционального порядка (или не в состоянии его изменить). В этом контексте одним из важнейших задач государства является создание такой институциональной системы, которая будет обеспечивать долгосрочное равновесие, отвечающее принципам уравновешенного развития.

Ключевые слова: система институционального равновесия, институциональные изменения, институты, уравновешенное развитие

JEL: B15, B25, B52, Q01, Q56